

УДК 343.81(438.41)

О.М. КИРИЛО, Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЗВИТОК ВИПРАВНО-ТРУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ У 20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: виправно-трудова система, каральна політика

У процесі аналізу встановлено, що проблема розвитку виправно-трудової системи України у першій половині ХХ століття цікавила науковців дореволюційного, радянського та пострадянського періодів.

Дана стаття базується на результатах дослідження виправно-трудової системи, які отримали започаткування в роботах таких правознавців, як М. Владимирський-Буданов, А. Гель, М. Гернет, М. Греков, О. Джуца, М. Детков, Д. Дриль, І. Іваньков, М. Калмиков, О. Кистяківський, Д. Країнський, М. Лучинський, В. Нікітіна, М. Прянішніков, О. Солломон, М. Таганцев, М. Фельдштейн, І. Фойницький, М. Яцишин та ін. Разом із тим, метою цієї статті є аналіз виправно-трудової системи України у 20-ті роки ХХ століття, а також висвітлення й узагальнення основних організаційно-правових аспектів становлення і функціонування тюремної системи УРСР у складі СРСР.

Після лютого-березневих подій 1917 року пенітенціарна система Російської імперії зазнала істотних змін. У ході погромів в'язниць пенітенціарна система була не лише дезорганізована, але і фактично зруйнована. Тимчасовий уряд просто скасував деякі державні органи, підносячи це як приклад демократизму нової влади. Так було розформовано Міністерство внутрішніх справ і змінена структура судової системи. З'явилися абсолютно нові Міністерства – продовольства, праці, піклування (відало благодійними організаціями). Дещо видозмінилася і структура Міністерства юстиції, куди входило Головне тюремне

управління. Реформування торкнулось і Головного тюремного управління, яке 26.04.1917 р. постановою Уряду було перейменоване в Головне управління місцями ув'язнення (ГУМУ), а Рада з тюремних справ – в Раду у справах місць ув'язнення [1, с.22].

Певних змін зазнала і структура управління місцями позбавлення волі. Передусім, функції губернатора перейшли до губернського комісара. Посада губернського тюремного інспектора залишилася незмінною. Протягом початкового періоду в країні зберігалися й тюремні інспекції. Для підвищення ефективності управління і централізованого фінансування реформа передбачала розподіл усіх тюремних інспекцій залежно від об'єму тюремної частини (від чисельного складу ув'язнених) у три групи. До першої групи відносилися дві, виключно великі – Петроградська і Московська тюремні інспекції, у веденні яких знаходилася значна кількість пенітенціарних установ місткістю до 6 тис. ув'язнених; до другої групи пропонувалося віднести 9 тюремних інспекцій (Іркутська, Харківська, Пермська, Орловська, Київська, Саратовська, Томська, Ярославська, Тобольська); до третьої групи передбачалося віднести 29 інспекцій, у віданні яких повинні були включатися установи наповнюваністю на 1500–2000 ув'язнених, а також 14 інспекцій меншої численності ув'язнених.

У той же час, в умовах посилення місцевої ініціативи, тюремні інспекції були замінені тюремними комісіями, які увійшли до складу губернських тимчасових виконавських комітетів. Нові управлінські органи курирували абсолютно усі питання життєдіяльності тюремної галузі.

Урядовці Тимчасового уряду помилково вважали, що, відмовившись від слова «в'язниця», вони тим самим публічно зрікаються каральної політики царизму. Однак Тимчасовий уряд не був настільки наївним, щоб сподіватися, що буде цілком достатньо лише перейменувати в'язниці у будинки ув'язнення і вони перетворяться на зразкові демократичні виправні заклади європейсько-

го типу, що функціонують виключно на основі гуманістичних принципів. На нашу думку, це був черговий популістський крок нової влади, як і у разі перейменування Головного тюремного управління в Головне управління місцями ув'язнення, розрахований виключно на політичну саморекламу. Підтвердженням даної думки можуть слугувати наступні події.

У віданні Головного управління місць укладення залишилися 673 установи, переважна більшість яких склали губернські і повітові в'язниці загального режиму, в яких містилося дещо більше 25 тис. засуджених [2, с.3]. Події жовтня 1917 року за світоглядною суттю аналізованих подій суттєво вплинули на пенітенціарну систему держави яка зникла і заклала підвалини виправно-трудової системи держави яка створювалася.

Першим значним правовим актом, що представляв собою систему норм виправно-трудового права, була Тимчасова Інструкція «Про позбавлення волі, як міри покарання і про порядок його відбування», затверджена постановою Народного Комісаріату Юстиції РРФСР 23.07.1918 року. Ця Інструкція передбачала такі місця позбавлення волі:

1. Загальні місця ув'язнення (в'язниці). У 1921 р. були перейменовані у виправні будинки.

2. Хліборобські колонії і реформаторії – виховно-каральні установи для засуджених до позбавлення волі осіб молодого віку.

3. Испитові заклади – для осіб, стосовно яких є підстави для послаблення режиму або для дострокового звільнення.

4. Каральні лікувальні заклади – для помешкання арештантів із помітно вираженими психічними дефектами.

5. В'язничні шпиталі.

6. Арештні помешкання – для короткочасного утримання підслідних і арештантів, підлягаючих пересиланню.

У 1920 р. в УСРР створюється центральний орган управління місцями ув'язнення – центральний тюремно-каральний відділ народного комісаріату юстиції УСРР. Вже на початку 1921 р. система виправно-трудових

установ (ВТУ) УСРР включала будинки громадських примусових робіт, реформаторіуми для неповнолітніх правопорушників, трудові землеробські (сільськогосподарські) колонії (знаходилися у віданні народного комісаріату юстиції України), табори примусових робіт (під управлінням внутрішніх справ України) [3, с.12].

Станом на 01.01.1921 року на території України в розпорядженні каральних відділів функціонувало 93 в'язниці. Кількісно вони розподілялись по губерніях таким чином:

Харківська – 9;

Київська – 11;

Полтавська – 12;

Чернігівська – 11;

Катеринославська – 7;

Олександрівська – 3;

Волинська – 7;

Подільська – 11;

Донецька – 8;

Миколаївська – 3;

Одеська – 6;

Кременчуцька – 5 [4, с.30].

В середині 1919 р. постановою ВЦВК були організовані табори примусових робіт. Загальне керівництво такими таборами було покладено на Народний комісаріат внутрішніх справ. Ув'язненню в табори підлягали особи, відносно яких відбулися постанови Надзвичайних Комісій, революційних трибуналів, народних судів і інших органів влади, яким було надано це право декретами і розпорядженнями.

Усі ув'язнені притягувалися до фізичних робіт. Для них встановлювався восьмигодинний робочий день. Винагорода за працю здійснювалася по ставках професійних спілок. Із заробітку ув'язнених віднімалися витрати на утримання табору, загальна сума не могла перевищувати трьох четвертих заробітної плати.

За втечу з табору вперше термін ув'язнення збільшувався до 10-кратного розміру, а за другу спробу могло застосовуватися покарання у виді розстрілу.

Ув'язненим дозволялися побачення з рідними по недільних і святкових днях. Передача продовольчих продуктів окремим ув'яз-

ним не допускалася, усі продукти передавалися в загальний котел.

Ув'язненим, що зарекомендували себе позитивно, дозволялося мешкати за межами табору, але працювати вони були зобов'язані там, де наказувала адміністрація.

Перший загальносоюзний законодавчий акт у сфері каральної політики – Основні засади карального законодавства СРСР – був прийнятий ЦВК 31.10.1924 року в УРСР перший ВТК був прийнятий через рік – 27.10.1925 р. Оскільки ВТК УРСР був прийнятий на один рік пізніше, ніж ВТК РРФСР, він увібрав весь позитивний досвід, накопичений у Росії, і це уможливило уникнути багатьох неточностей і чужих помилок. Так, ВТК УРСР замість дев'яти типів місць ув'язнення, що були передбачені ВТК РРФСР, містив тільки п'ять. Відмовилися від колоній для психічно не урівноважених, туберкульозних та інших ув'язнених, від трудових будинків для правопорушників із робітничо-селянської молоді.

Відповідно до цього кодексу місця ув'язнення підрозділялись на:

1. Будинки ув'язнення.
2. Виправно-трудова будинки.
3. Трудові колонії.
4. Ізолятори спеціального призначення.
5. Перехідні виправно-трудова будинки [5].

Перший виправно-трудова кодекс УРСР закріпив основні принципи виправно-трудова політики, створив струнку систему виправно-трудова установ; встановив в них належний режим; передбачив доцільну організацію і вживання примусових робіт без утримання під вартою; регламентував надання допомоги поміщеним і звільненим з виправно-трудова установ.

Дослідно-технічний відділ (ДТВ) НКВС УРСР 07.01.1926 року видав Циркуляр № 1 «Про перенумерацію виправно-трудова установ УРСР», в якому кожній виправно-трудова установі надавався певний номер і літерне позначення, за якими вони мали значитися в справах ДТВ НКВС, і надалі будь-які взаємодії поміж ними та іншими відом-

ствами повинні відбуватися тільки за новими номерами та літерами. Перенумерування охоплювало всі місця позбавлення волі, не тільки ВТУ: реформаторіуми, ізолятори спеціального призначення та ін.

Існували певні особливості і в режимі тримання підслідних та засуджених в УРСР та СРСР. Так, засуджені чоловіки та жінки в УРСР трималися в окремих корпусах або ізольованих відділеннях (ст.56 ВТК УРСР), але спільно працювали, навчалися, брали участь у культурно-освітніх заходах і т. ін. Такого спілкування у ВТК РРФСР не припускалося, жінок тримали в спеціальних (ізольованих) виправно-трудова установах (ст.114 ВТК РРФСР) [6, с.7].

Режим в місцях ув'язнення ґрунтується на поєднанні принципів обов'язкової праці ув'язнених і культурно-освітньої роботи.

У Кодексі спеціально вказувалося на те, що режим в місцях ув'язнення має бути позбавлений всяких ознак тортур, застосування фізичної дії: кайданів, наручників, карцеру, строго одиночного ув'язнення, позбавлення їжі, побачень ув'язнених з їх відвідувачами через ґрати.

Значне місце в Кодексі відводилося організації праці ув'язнених. При цьому вказувалося, що праця ув'язнених в першу чергу повинна переслідувати виховні цілі. За ефективну працю передбачалися заліки робочих днів: два дні робіт за три дні терміну позбавлення волі.

Особливо слід зазначити те, що в цілях правильної і планомірної зміни режиму для різних груп осіб, позбавлених волі, усі термінові ув'язнені, залежно від результату виправно-трудова дії на них, підрозділялися на три розряди: початковий, середній і вищий.

При переведенні з одного розряду в інший розрізняються три категорії ув'язнених: перша категорія – що підлягають позбавленню волі із строгою ізоляцією; друга категорія – професійні злочинці, а також ті з ув'язнених, які, не належачи до класу трудящих, скоїли злочин внаслідок своїх класових звичок, поглядів або інтересів; третя категорія - усі інші ув'язнені, які не віднесені до перших двох категорій.

Всі ув'язнені, які прибували до виправно-трудових установ, відразу ж поміщалися в початковий розряд. Ув'язнені першої категорії у ВТК УРСР повинні були знаходитися на початковому розряді не менше чверті терміну позбавлення волі, визначеного вироком суду; ув'язнені другої категорії – не менше однієї п'ятої частини терміну; ув'язнені третьої категорії – не менше однієї шостої частини терміну покарання. Особи, переведені з початкового в середній розряд, згідно з ВТК УРСР, повинні були знаходитися в ньому не менше однієї шостої частини терміну покарання. Ці всі переведення здійснювалися лише тоді, коли засуджений своєю працею і поведінкою доводив, що став на шлях виправлення [6, с.7–8].

Таким чином, прийняття ВТК УРСР 1925 р. є важливою політичною і правовою основою кодифікації законодавства в галузі виконання кримінальних покарань. Завдяки першому ВТК УРСР українська виправно-трудова система, вирізнялась від виправно-трудової системи РРФСР, що було можливим, коли центристські тенденції ще не взяли в гору. ВТК УРСР закріпив в собі принципи виправно-трудового права, які на нашу думку, знайшли своє відображення та розвиток в подальшому виправно-трудовому законодавстві УРСР та Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Греков М. Л. Тюремные системы (состояния, перспективы): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Греков М. Л. – Краснодар, 2000. – 195 с.
2. Бомберг И. И. Тюремная система России в условиях революционного кризиса 1917 г.: дис. ... кандидата ист. наук : 07.00.02 / Бомбергер Ирина Игоревна ; ГОУВПО «Московский педагогический государственный университет». – М., 2007. – 212 с.
3. Іваньков І. В. Тюремні установи в Україні в системі карально-охоронного механізму держави (кінець ХІХ середина ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. В. Іваньков ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 22 с.
4. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України : монографія / Д. В. Ягунов. – Одеса : Фенікс, 2009. – 314 с.
5. Історичний розвиток пенітенціарної системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kvs.vn.ua/pro_nas/istoriya_rozvitku_penitenciarnoi_sistemi.
6. Кримінально-виконавче право України / [В. М. Трубников та ін.] ; за ред. В. М. Трубникова. – Х. : Право, 2001. – 420 с.

Кирило О. М. Розвиток виправно-трудової системи в Україні у 20-ті роки ХХ століття / О. М. Кирило // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 442–445 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12komurc.pdf>

Розглядаються основні проблемні питання, пов'язані зі становленням пенітенціарної системи України у 20-ті роки ХХ століття. Проаналізовано перший ВТК УРСР та проведений порівняльний аналіз між ВТК РРФСР та ВТК УРСР.

Кирило О.М. Развитие исправительно-трудовой системы в Украине в 20-е года ХХ века

Рассматриваются основные проблемные вопросы, касающиеся становления исправительно-трудовой системы Украины в 20-е годы ХХ века. Проанализирован первый ИТК УССР, а также проведен сравнительный анализ между ИТК УССР и ИТК РСФСР

Kirilo O.M. The Reformatory System Development in Ukraine in the Early Twenties of the 20-Th Century

Main problems concerning Ukrainian reformatory system in the twenties of the 20-th century examines. The first reformatory code of the USSR was analyzed, as well a comparative analysis of the USSR and the RSFSR code was held.